

УДК 378.14.338:001.89

Самосудова-Грзова О. Б.*

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЕКОНОМІСТІВ-БАКАЛАВРІВ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Статтю присвячено проблемі успішної організації науково-дослідницької діяльності майбутніх економістів під час їх професійної підготовки. За результатами аналізу наукової літератури виокремлено основні підходи до організації науково-дослідницької діяльності студентів, її принципи, умови ефективної організації. Установлено, що зміст науково-дослідницької роботи відображає раціональне співвідношення фундаментальних знань і практичних умінь студентів, сприяє формуванню в них пошукової, евристичної активності, прагнення до знаходження конкретного результату дослідження. Ураховуючи зазначене, науково-дослідницька діяльність сприяє формуванню дослідницької компетентності майбутніх економістів.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, професійна підготовка, дослідницька компетентність.

Науково-дослідницька діяльність в умовах сьогодення має свої особливості. У нормативно-правових документах, які стосуються вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) [1], Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2], Державному стандарті освітньої галузі «Економіка» приділено значну увагу якісно новій активній і творчій дослідницькій діяльності студентської молоді. Все це спрямовує організацію освітньої роботи у вищому навчальному закладі на формування у студентів умінь і навичок творчої діяльності, залучення до дослідницької діяльності, застосування науково обґрунтованих форм і методів роботи, зростання ролі самоосвіти і самовдосконалення, урахування їх індивідуальних особливостей, інтересів.

Науково-дослідницька робота студентів як одна зі складових освітнього процесу сприяє формуванню творчої, креативної особистості, яка має широкий творчий потенціал, сприяє формуванню професійної креативності. Творчість – процес створення суб'єктивно нового, що ґрунтується на здібності висувати оригінальні ідеї, використовувати нестандартні способи діяльності, які формуються досить активно й успішно та набуваються студентами у процесі науково-дослідної роботи. Тому мета статті полягає в розкритті сутності науково-дослідницької діяльності як складової навчально-виховного процесу, що сприяє формуванню дослідницької компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки.

Аналіз наукових розвідок та їх результатів, висвітлених у працях дослідників, дав можливість визначити, що креативність у студентів характеризується їх прагненням і здатністю до самостійного пошуку нетрадиційних, нешаблонних засобів розв'язання проблемних ситуацій, завдань, які характеризуються, як правило, генеруванням нових, оригінальних ідей, шляхів практичного вирішення окреслених питань. Така творча цілеспрямована діяльність студентів визначається індивідуальним, системним, синергетичним, компетентнісним і діяльнісним підходами.

Слід зазначити, що в системі професійної підготовки дослідники виокремлюють професійну креативність, яка розглядається як інтегрована якість особистості, що визначає готовність до здійснення професійної діяльності, розвиває здатність генерувати й успішно застосовувати творчі рішення в нестандартних професійних ситуаціях, сприяє самореалізації та професійній конкурентоспроможності [6, с. 6].

Професійна креативність відзначається системою мотиваційних, інтелектуальних, емоційних, вольових і ціннісно-смыслових властивостей. Безумовно, що їх розвиток у студентів залежить від окремих чинників, умов, засобів, прийомів. Провідне місце в цьому процесі посідає науково-дослідницька робота студентів, створення відповідного освітньо-наукового середовища. До критеріїв оцінювання ефективності процесу

© Самосудова-Грзова О. Б.

формування професійної креативності майбутніх економістів Н. Міщенко відносить мотиваційний (самопізнання творчого потенціалу); когнітивний (самовдосконалення творчого потенціалу); діяльнісний (самореалізація творчого потенціалу) .

Отже, в умовах сучасного розвитку вищої освіти виникає потреба у сформованості готовності до самостійної творчої дослідницької діяльності, потреби в підготовці майбутніх економістів, які вмітимуть професійно використовувати навички науково-дослідницької роботи, а саме виявляти дослідницьку компетентність.

Тому сьогодні необхідно здійснювати якісну підготовку майбутніх економістів через таку форму роботи, як дослідницька діяльність у вищих навчальних закладах, що сприятиме ефективному вирішенню проблеми відповідності освіти вимогам ХХІ ст., інтеграції в міжнародну та європейську системи освіти, підготовки спеціалістів високого рівня кваліфікації.

Вивчення наукових праць із проблеми дослідження засвідчило, що вчені розглядають різні аспекти залучення студентів до активної дослідницької діяльності – історичні; формування дослідницьких умінь; форми, методи, прийоми активізації дослідницької діяльності у вищій школі, також розглядалися питання формування готовності до дослідницької діяльності майбутніх фахівців, зокрема економістів.

У наукових працях С. Гончаров, С. Єфремов, Л. Квіткіна, М. Князян, А. Козлов, О. Курганов, О. Леонтович, О. Лукашевич, Я. Маращ, А. Поддьяков, О. Савенков, З. Слєпкань, Є. Спіцин, Л. Сущенко, Г. Цехмістров та ін. подають досить широкий спектр тлумачення понять «дослідницька діяльність», «дослідницька робота», «науково-дослідна робота».

О. Савенков розглядає дослідницьку діяльність як «...особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, що породжується в результаті функціонування механізмів пошукової активності і побудований на основі дослідницької поведінки» [7]. Ураховуючи пошуковий характер дослідницької діяльності, науковці звертають увагу на вияв творчості під час її здійснення [5]. При цьому наголошують, що така інтелектуальна праця характеризується цілеспрямованим отриманням знань, умінь і навичок. Відповідно до зазначеного О. Курганов інтерпретує науково-дослідну діяльність студентів як форму організації освітнього процесу, як «динамічну систему специфічного виду взаємодії суб'єкта зі світом, яка включає сукупність мотивів, цілей, форм, методів і засобів пошуку нового об'єктивного, системно-організованого і обґрунтованого знання» [3]. Зважаючи на таку специфіку цієї діяльності, З. Слєпкань виділяє низку завдань, зокрема формування наукового світогляду, оволодіння студентами методологією і методами наукового дослідження; розширення теоретичного світогляду і наукової ерудиції майбутнього фахівця; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у розв'язанні теоретичних і практичних завдань; прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності; залучення їх до розв'язання наукових проблем; поглиблення знань у певному науковому напрямку, формування вмінь виконання курсових робіт і дипломних проектів, підготовки наукових публікацій; створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, підготовка й виховання у вищому навчальному закладі резерву вчених-дослідників, викладачів [8].

Таке розуміння сутності науково-дослідницької діяльності студентів визначило виокремлення В. Шейко та Н. Кушнарєнко її структури. На думку вчених, науково-дослідницька діяльність студентів включає в себе два взаємопов'язані напрямки: навчання елементів дослідницької діяльності, організації та методики її здійснення на засадах творчого підходу; наукові дослідження, що виконуються під керівництвом професорів і викладачів відповідно до науково-дослідницьких тем, проблем кафедри або навчального закладу [9].

Тому сучасні дослідники, розкриваючи сутність наукової діяльності, зокрема Р. Шишка, виділяють такі її ознаки: інтелектуальний характер і тісний взаємозв'язок з правом інтелектуальної власності; різновид соціальної діяльності людини в певній

сфері наукового виробництва; спрямованість на одержання нових знань з метою подальшого їх використання у практичній діяльності; проводиться у певних формах (фундаментальні та прикладні наукові дослідження) [10].

Дослідницька діяльність постає як умова, що сприяє формуванню у студентів вміння самостійно ставити та досягати дослідницьких цілей та завдань, визначати та використовувати нові способи й засоби їх досягнення та розв'язання.

Грунтуючись на результатах аналізу наукових праць учених, можна встановити, що дослідницька діяльність сприяє розвитку здатності до здійснення міркувань, технічної творчості, самостійної пошукової діяльності та ініціативності; ґрунтується на засадах активності, яка визначає готовність майбутнього фахівця до виконання навчальних і професійних завдань; є однією з провідних форм професійної підготовки майбутніх фахівців.

Науково-дослідницька діяльність реалізується під час аудиторних (лекцій, практичних, лабораторних занять пошукового характеру з навчально-професійних дисциплін та ін.) і позааудиторних форм роботи (наукових конференцій, вебінарів, функціонування наукових студентських товариств, наукових проблемних гуртків, студентських олімпіад, конкурсів наукових і творчих робіт, захисту наукових проектів, участі в роботі творчого колективу дослідницьких тем і проектів різного рівня тощо). До дослідницької діяльності студенти економічних спеціальностей залучаються різнорівневими творчими завданнями; використанням інтерактивних технологій з урахуванням індивідуального, диференційованого підходів; підготовкою наукових статей, написанням курсових, дипломних робіт; виконанням досліджень під час навчальних і виробничих практик; розробкою бізнес проектів та ін.

Зважаючи на зазначене, складовими науково-дослідницької роботи виокремлено: проблемні лекції, «кругові» лекції, лекції-дискусії, семінари-дискусії, проблемні семінари, кейс-семінари, лабораторні роботи, проектні роботи (інформаційно-дослідницькі), виробнича практика, випускна дипломна робота. Їх взаємодоповнення і взаємозумовленість допомагають забезпечити якісну професійну підготовку майбутніх економістів.

На основі вивчення науково-теоретичних праць визначено: принципи функціонування науково-дослідницької роботи студентів, а саме науковості, професійної спрямованості, різноманітності, творчості, креативності, свободи вибору, співтворчості та співпраці викладачів та студентів, відкритості, перспективності, гуманізму та демократизму. Їх аналіз дав змогу окреслити комплекс педагогічних умов, які сприяють ефективній організації науково-дослідницької роботи студентів (організаційно-наукових, організаційно-методичних і психолого-педагогічних), які у взаємодії забезпечують її результативність).

Так, до організаційно-наукових умов належать: послідовне впровадження елементів науково-дослідницької роботи протягом усього періоду навчання в університеті; запровадження різноманітних організаційних форм виконання науково-дослідницьких робіт; забезпечення зв'язку з практикою; запровадження дослідницького навчання для найуспішніших студентів; забезпечення внутрішніх і міжнародних наукових комунікацій.

До організаційно-методичних умов належать: організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії в системі «студент-викладач», посилення функції викладача в ролі консультанта і наукового керівника; побудова навчального процесу в університеті на міждисциплінарній основі; поглиблення науково-методичної освіти студентів.

До психолого-педагогічних умов входять: урахування індивідуально-особистісних особливостей, схильностей, потреб, здібностей, рівня знань студентів; створення середовища, яке сприяє формуванню у студентів мотивації до виконання науково-дослідницьких робіт; застосування комплексу самостійних дослідницьких завдань, які формують самоосвітню компетентність студентів.

Спрямування науково-дослідної роботи на майбутню професійну діяльність уможлиблює розвиток у майбутніх економістів власних дослідницьких інтересів, творчого мислення, розуміння важливості використання наукового знання в практичну професійну діяльність, тобто формування дослідницької компетентності.

На думку Г. Леман [4], компетенція та компетентності, що забезпечують успішне здійснення науково-дослідницької діяльності, дозволяють студентам: окреслювати й аналізувати проблеми, висувати припущення щодо їх розв'язання; виявляти вміння цілеспрямовано добирати необхідну інформацію та використовувати її для отримання якісного результату діяльності й особистісного розвитку; уміння передбачати можливі причини і наслідки явищ матеріального й ідеалістичного світу, формулювати і обґрунтовувати гіпотези; визначати цілі, аналізувати ситуації, отримувати та практично реалізовувати готовий продукт, здійснювати рефлексію і самооцінку; вести індивідуальну та колективну діяльність.

Отже, провідною умовою професійної підготовки майбутніх економістів є формування дослідницької компетентності в процесі активного залучення студентів до науково-дослідної роботи. Учені виокремлюють такі показники готовності студентів до науково-дослідної роботи: мотиваційний, що характеризується усвідомленням значущості знань про науково-дослідну роботу, наявністю позитивної мотивації до здійснення науково-дослідної роботи, усвідомленням особистісного значення цієї діяльності для студента, задоволеністю власною науковою діяльністю; орієнтаційний, що містить уявлення про логіку та етапи наукового пізнання, структуру наукового дослідження, способи одержання й оброблення результатів; діяльнісний, що визначає вміння планувати та реалізовувати власну дослідницьку діяльність, опрацьовувати літературу, зокрема науково-довідкову, аналізувати, виділяти основне, бачити проблему дослідження, виявляти суперечності, формулювати гіпотези, робити висновки (узагальнювати); рефлексивний, що передбачає здатність до самоаналізу, самооцінки, виявлення та усунення причин цих труднощів.

Таким чином, шляхом виконання наукових дослідницьких робіт, передбачених навчальними програмами та планами, участі в науково-практичних конференціях, конкурсах наукових робіт або проєктів, залучення до роботи в наукових гуртках, круглих столах відбувається формування дослідницької компетентності в майбутніх економістів, а також у процесі самостійної пошуково-пізнавальної діяльності.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що формування дослідницької компетентності в майбутніх економістів сприяє підвищенню рівня професійної підготовки, яка здійснюється на засадах компетентнісного підходу.

Учені переконані, що компетентнісний підхід є пріоритетним в організації професійної освіти, що передбачає формування в майбутнього економіста системи компетентностей як особистісно-професійних характеристик, що поєднують розвиток когнітивної, мотиваційної, етичної, соціальної та поведінкової сфер особистості, зумовлюють спрямування змісту освіти на кінцевий результат – формування функціональної готовності майбутнього фахівця виконувати визначені види діяльності, працювати ефективно й відповідально, згідно з чітко сформульованими вимогами. При цьому слід зазначити, що дослідницька компетентність майбутнього економіста є провідною в підготовці висококваліфікованих фахівців.

Дослідницька компетентність за своїми завданнями і сутнісними характеристиками пов'язана з такими поняттями, як професійна компетентність, професіоналізм.

Узагалі науково-дослідна діяльність майбутнього економіста сприяє формуванню дослідницької компетентності завдяки активізації наукових досліджень, які відповідають фаховій підготовці студентів. Ураховуючи те, що в сучасних умовах роботи вищих навчальних закладів чільне місце посідає міжнародна співпраця, майбутні спеціалісти мають приділити увагу участі в міжнародних проєктах.

Науково-дослідницька робота студентів спрямована на підготовку майбутніх фахівців до здійснення конкретних видів професійної діяльності відповідно до потреб суспільства і ринку праці. Зміст науково-дослідницької роботи відображає раціональне співвідношення фундаментальних знань і практичних умінь студентів, сприяє формуванню в них пошукової, евристичної активності, прагнення до знаходження конкретного результату дослідження. Головною умовою його формування є інтегративність змістової взаємодії наукових дисциплін і професійно-особистісного становлення студента, що спрямовує науково-дослідницьку роботу студентів на міцне засвоєння системи знань і на вміння їх здобувати.

Дослідження практики діяльності університетів засвідчило, що науково-дослідницька робота студентів виражена в різних організаційних формах, які спрямовані на формування позитивної мотивації для подальшого підвищення рівня освіченості майбутніх фахівців різних спеціальностей, зокрема й економічних, сприяють підвищенню якості підготовки студентів до здійснення майбутньої професійної діяльності на наукових засадах, розвитку в них здатності до творчого осмислення власних професійних дій.

Установлено, що в сучасних університетах традиційні лекції поступалися місцем проблемним, «круговим» лекціям, лекціям-дискусіям й іншим видам лекційних занять; семінарські заняття також набули нових організаційних форм, найбільш поширеними серед яких є семінари-дискусії, проблемні, наукові, кейс-семінари. З'ясовано, що особливо широке розповсюдження отримали проектні роботи студентів, які виконуються як у аудиторні години, так і під час проходження виробничої практики. Особливе місце в науково-дослідницькій підготовці майбутніх фахівців технічних спеціальностей займає виробнича практика. Водночас головною формою науково-дослідницької роботи студентів залишається виконання дипломної роботи, яка зазвичай базується на результатах наукових досліджень, проведених на промислових підприємствах, у наукових організаціях і лабораторіях та полягає в розробленні конкретного продукту та вирішенні організаційних і економічних питань виробництва.

Провідними тенденціями організації науково-дослідницької роботи студентів є: набуття науково-дослідною діяльністю студентів статусу, рівного основним формам занять; інтернаціоналізація досліджень; упровадження принципів модульного навчання; запровадження проблемного навчання; орієнтація на підготовку студентів до інноваційної економічної діяльності; посилення зв'язку змісту науково-дослідницьких робіт студентів із потребами їхньої майбутньої професійної діяльності; поширення міждисциплінарних досліджень; орієнтація на пізнавальні інтереси особистості студента; запровадження дослідницького навчання.

Подальший науковий пошук з окресленої проблеми може бути спрямовано на визначення умов формування дослідницької компетентності в майбутніх фахівців у галузі економіки.

Література:

1. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К., 1991. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Курганов А. В. Формирование готовности студентов гуманитарного вуза к психолого-педагогическому исследованию : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / А. В. Курганов. – Казань, 2008. – 21 с.
4. Леман Г. Способные студенты и работа с ними / Г. Леман // Современная высшая школа. – 1989. – № 4. – С. 29-40.
5. Леонтович А. В. Исследовательская деятельность учащихся (сборник статей) [Электронный ресурс] / А. В. Леонтович. – М. : МГДД (Ю)Т, 2003. – Режим доступа : <http://education.simcat.ru>.

6. Міщенко Н. І. Психолого-педагогічний аналіз проблеми формування креативності / Н. І. Міщенко // Школа першого ступеня: теорія і практика : зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Вип. 29-30. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 38-46.
7. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению : учебное пособие / А. И. Савенков. – М. : Ось-89, 2006. – 480 с.
8. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З. І. Слєпкань. – К. : Вища шк., 2005. – 239 с.
9. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Василь Миколайович Шейко, Наталя Миколаївна Кушнарєнко – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.
10. Шишка Р. Б. Організація наукових досліджень та підготовки магістерських і дисертаційних робіт : навчальний посібник / Р. Б. Шишка. – Харків : Еспада, 2007. – 368 с.

Самосудова-Грозова О.Б.

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА ЭКОНОМИСТОВ-БАКАЛАВРОВ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Статья посвящена проблеме успешной организации научно-исследовательской деятельности будущих экономистов во время их профессиональной подготовки. В результате анализа научной литературы выделены основные подходы к организации научно-исследовательской деятельности студентов, её принципы, условия эффективной организации. Определено, что её содержание отражает рациональное соотношение фундаментальных знаний и практических умений студентов, способствует формированию у них поисковой, эвристической активности, стремления к достижению конкретного результата исследования. Таким образом, научно-исследовательская деятельность способствует формированию исследовательской компетентности будущих экономистов.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, профессиональная подготовка, исследовательская компетентность.

Samosudova-Grozova O.B.

SCIENTIFIC AND RESEARCH WORK OF ECONOMISTS-BACHELORS AS FACTOR OF FORMING OF RESEARCH COMPETENCY

The article deals with the problem of successful organization of research activity of future economists in their professional training. According to the analysis of scientific literature the main approaches to organization of research activity of students are systematic, synergistic, competency-oriented and active ones. The main principles are scientific quality, professional orientation, diversity, creative work, creativeness, freedom of choice, co-creation and cooperation of teachers and students, openness, availability, humanism and democracy. The conditions of effective organization (organizational and scientific, organizational, methodological, psychological and pedagogical ones) that ensure its effectiveness in interaction are reported. The indicators of readiness of students to scientific and research work – motivational, which is characterized by awareness of importance of knowledge about research work, by presence of positive motivation towards implementation of research work; an orientation which contains representation of logic and stages of scientific knowledge; functional which determines ability to plan and to implement somebody's research, to formulate hypotheses; reflexive, implying capacity for self-reflection, self-assessment are defined in the article. Implementation of thesis, which is based on concrete results of scientific research, is done. The main form of research work of students lies in developing of specific product and solving of organizational and economic problems of industry. It is proved that research activity contributes to form research competency.

Keywords: scientific and research activity, professional training, research competency.

Рецензент: Кузьменко Ю.В.